

VII. ERDÉLYI MAGYAR
RÉGÉSZETI KONFERENCIA

SEPSISZENTGYÖRGY
SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM
2009. NOVEMBER 6-8.

A PÓSTA BÉLA EGYESÜLET RÖVID ISMERTETÉSE

A Pósta Béla Egyesület a romániai magyar régészközösség reprezentatív szakmai testülete. Alapvető célkitűzései között jelölte meg az anyanyelven művelt tudományosság kiszélesítését, a műemléki és muzeális értékek megóvását, valamint a felsőfokú régészet oktatásását. A szervezet égisze alatt történő kutatásokat, valamint a kutatásszervezést egészíti ki az évente megszervezett, mára fontos szakmai fórummá vált régészeti konferencia. A *PBE* egyetemi háttérintézményként folytatott tevékenysége a régészeti oktatás feltételeinek és színvonalának javítására összpontosít. Ennek érdekében oktatási segédanyagokat és más tárgyi feltételeket biztosít, segíti az egyetemi oktatók munkáját, vendégtanári programokat, tanfolyamokat, tanulmányutakat szervez, ösztönzi az egyetemi hallgatók és oktatók közös és egyéni kutatómunkáját, valamint ösztöndíjakat továbbít.

Az Egyesület könyvkiadói tevékenységet folytat, szakkollégiumot és kézikönyvtárat működtet, valamint tervtár és fényképtár létrehozásán fáradozik.

VII. ERDÉLYI MAGYAR RÉGÉSZETI KONFERENCIA PROGRAMJA

PÉNTEK, 2009. NOVEMBER 6.

12.00–17.00	A vendégek érkezése a Park Szállóba; regisztráció
17.30–18.00	A VII. Erdélyi Magyar Régészeti Konferencia megnyitója (Székely Nemzeti Múzeum, Bartók Terem). A konferenciát megnyitják: <i>Vargha Mihály</i> , a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója; <i>Bajusz István</i> egyetemi adjunktus, a Pósta Béla Egyesület elnöke; <i>Sipos Gábor</i> , az Erdélyi Múzeum Egyesület alelnöke.
18.00–19.00	Könyvbemutató – <i>Acta Siculica</i> – a Székely Nemzeti Múzeum évkönyvét bemutatja Kinda István főszerkesztő – <i>Székelyek. A kereszténység védelmezői</i> – a Székely Nemzeti Múzeum régészeti kiállításvezetőjét bemutatja Benkő Elek – Gáll Erwin–Gergely Balázs: <i>Kolozsvár születése. Régészeti adatok a város X–XIII. századi történetéhez</i> című könyvét bemutatja Révész László
19.00–20.00	Tárlatvezetés a Székely Nemzeti Múzeum régészeti kiállításán
20.30–21.30	Vacsora (Park Vendéglő)

SZOMBAT, 2009. NOVEMBER 7.

7.00–8.45	Reggeli (Park Vendéglő)
9.00–11.00	Szakosztályi előadások (Székely Nemzeti Múzeum) – Őskor (Bartók Terem) – Ókor (Természetrajz Terem) – Népvándorlaskor (Tolerancia Terem) – Középkor (Középkor Terem)
11.00–11.30	Kávészünet
11.30–13.30	Szakosztályi előadások (Székely Nemzeti Múzeum)
13.30–14.45	Ebéd (Park Vendéglő)
15.00–17.00	Szakosztályi előadások (Székely Nemzeti Múzeum)
17.00–17.30	Kávészünet
17.30–18.30	Szakosztályi előadások (Székely Nemzeti Múzeum)
19.00–20.30	A Pósta Béla Egyesület plenáris ülése (Székely Nemzeti Múzeum, Bartók Terem)
21.00	Állófogadás (Park Vendéglő)

- 7.00–8.30 **Reggeli** (Park Vendéglő)
 8.30– 16.30 **Kirándulás**
 – Erdőfüle, Dobó (középkori templom és kápolna)
 – Ebéd (Barót)
 – Nagyajta (unitárius templomvár)
 – Erősd (őskori lelőhely)
 16.30 **Visszautazás** Sepsiszentgyörgyre

SZAKOSZTÁLYI ELŐADÁSOK

SZOMBAT, 2009. NOVEMBER 7.

ŐSKOR

BARTÓK TEREM

- 9.00–11.00** **Moderátor: Németi János**
 9.00–9.30 *Légi régészeti topográfiai kutatások a Mezőségen*
 Czajlik Zoltán, Berecki Sándor, Rupnik László, Aurel Rustoiu, Gelu Florea
 9.30–10.00 *A neolitikus telepkutatások újabb eredményei Magyarországon*
 Raczkó Pál
 10.00–10.30 *Késő neolitikus településrészlet Nagykároly-Kozárdon (Szatmár megye)*
 Hágó Attila Nándor
 10.30–11.00 *Beszterce-Naszód megyei díszített Iclod-Petrești és Petrești kerámia*
 Tatár Árpád
- 11.30–13.30** **Moderátor: Németi János**
 11.30–12.00 *Az erődíj kultúra időrendjének és kulturális kapcsolatainak néhány problémája*
 László Attila, Sztáncsuj Sándor József
 12.00–12.30 *Kora bronzkori vajkészítő edény (köpülő)*
 Németi János
 12.30–13.00 *Régészeti kutatások az oklándi halomsíros temetőben*
 Sztáncsuj Sándor József, Méder Lóránt László, Sófalvi András
 13.00–13.30 *Adatok a korai Wietenberg kultúra kérdésköréhez*
 Molnár Zsolt
- 15.00–17.00** **Moderátor: László Attila**
 15.00–15.30 *Az alsórákosi közép bronzkori erődített település*
 Székely Zsolt
 15.30–16.00 *Régészeti kutatások az Ér völgyében (2008–2009)*
 Liviu Marta
 16.00–16.30 *A Máramarosi-medence természeti kincsei és a bronzkori fémleletek elterjedése*
 Kacsó Károly
 16.30–17.00 *Késő bronzkori kincsek és deponálási szokások nyomában*
 V. Szabó Gábor

- 17.30–18.30 Moderátor: László Attila**
 17.30–18.00 *Kora vaskori települések Délkelet-Erdélyben*
 Méder Lóránt László
 18.00–18.30 *Egy szkíta kori település Györgyfalva (Kolozs megye) határában*
 Nagy József, Tiberiu Tecar

ÓKOR

TERMÉSZETRAJZ TEREM

- 9.00–11.00 Moderátor: Bajusz István**
 9.00–9.30 *A limes út történeti fejlődése a Római Birodalomban*
 Visy Zsolt
 9.30–10.00 *Utak Pannónia és Dácia között a Barbaricumon át*
 Gabler Dénes
 10.00–10.30 *Újabb kutatások Arrabona vicusában*
 Bíró Szilvia
 10.30–11.00 *A környei késő római erőd*
 Szabó Ádám
- 11.30–13.30 Moderátor: Bajusz István**
 11.30–12.00 *Az elefántcsont-faragás az ókori forrásokban és a régészeti ásatásokon*
 Bíró Mária
 12.00–12.30 *Az apollóniai színház üvegleletei*
 Pánczél Szilamér
 12.30–13.00 *A berecki castrum és a keleti limes*
 Ferencz Szabolcs
 13.00–13.30 *A dáciai camillus- és camilla-ábrázolások ikonográfiája*
 Petruț Dávid
- 15.00–17.00 Moderátor: Visy Zsolt**
 15.00–15.30 *„Ergo et inter mortuos avaritia vivit...”*
Éremmelléklet és halottkultusz Brigetio és Apulum temetőiben
 Gäzdac Alföldi Ágnes
 15.30–16.00 *Mágneses geofizikai mérések Porolissumon*
 Lenkey László, Lipovics Tamás, Petrovszki Judit, Pethe Mihály
 16.00–16.30 *A porolissumi feltételezett Mithras-szentély kutatása geoelektromos geofizikai módszerrel*
 Kelevitz Krisztina, Raáb Donát, Lenkey László
 16.30–17.00 *A mojrádi Cabii dombon végzett 2009-es régészeti feltárások*

Vass Lóránt, Pánczél Szilamér, Bajusz István, Dobos Alpár, Silvia Mustățã, Bencze Ünige, Ferencz-Mátéfi Ágota, Urák Malvinka

- 17.30–18.00 Moderátor: Visy Zsolt**
 17.30–18.00 *A visegrad-lepencei késő római örörony szoborlelete*
 Groh Dániel

NÉPVÁNDORLÁSKOR

TOLERANCIA TEREM

- 9.00–11.00 Moderátor: Istvánovits Eszter**
 9.00–9.30 *Traianus dák háborúinak szarmata vonatkozásai*
 Istvánovits Eszter, Kulcsár Valéria
 9.30–10.00 *Császár kori edényégető kemencék feltárásának néhány tapasztalata*
 Kulcsár Valéria, Mérai Dóra
 10.00–10.30 *Településfejlődés a császár korban Északnyugat-Románia területén*
 Gindele Róbert
 10.30–11.00 *Népvándorlás kori sírok Szamoskiszjenő határában*
 Nagy Szabolcs
- 11.30–13.30 Moderátor: Istvánovits Eszter**
 11.30–12.00 *Szarmata-alán temetkezések embertani elemzése Hisztriáról*
(a 2008–2009-es évek ásatási anyagából)
 Gál Szilárd
 12.00–12.30 *Egy leégett Marosszentanna–Cernjachov kultúrájú lakóház a Fiatfalva–Nagyerdő-földje lelőhelyen*
 Körösfői Zsolt
 12.30–13.00 *5–6. századi település Zamárdi–Kútvolgyi-dűlőn*
 Bocsi Zsófia
 13.00–13.30 *Hunok a Dunakanyarban*
 Gróf Péter
- 15.00–17.00 Moderátor: Wolf Mária**
 15.00–15.30 *7–9. századi település Pácin–Szennadombon*
 Wolf Mária
 15.30–16.00 *Késő avar temető Ártánd–Kapitány-dűlőn*
 Szilágyi Krisztián Antal
 16.00–16.30 *Avar falu Debrecen határában*
 Kolozsi Barbara

- 16.30–17.00 *Lovas alakos áttört honfoglalás kori hajfonatkorongok a Kárpát-medencében*
Révész László
- 17.30–19.00 Moderátor: Wolf Mária**
17.30–18.00 *A „sztyeppei lovas-fegyveres” és a „vegyes tájolású-köpakolós temetők népessége”. Régészeti adatok az Erdélyi-medence X. századi történetéhez*
Gáll Erwin
- 18.00–18.30 *A Bihar megyei és nagyváradi Régészeti és Történelmi Egylet régészeti tevékenysége (1872–1947)*
Lakatos Attila
- 18.30–19.00 *Kistűjszállás, Abrudbánya, Miskolc. Marjalaki Kiss Lajos régészeti és történelmi pályaképe.*
Paszternák István

KÖZÉPKOR

KÖZÉPKOR TEREM

- 9.00–11.00 Moderátor: Soós Zoltán**
9.00–9.30 *Középkori ház és pince feltárása Vácon*
Rácz Tibor
- 9.30–10.00 *A petőfalvi és zabolai Árpád-kori temető. Újabb kutatások*
Benkő Elek
- 10.00–10.30 *Udvarhelyszéki várak régészeti kutatása (2005–2009)*
Sófalvi András
- 10.30–11.00 *Egy 14–15. századi lakóház régészeti feltárása Csíkszereda területén*
Darvas Loránd
- 11.30–13.30 Moderátor: Soós Zoltán**
11.30–12.00 *Az elpusztult Szentimrefalva régészeti kutatása*
Nyárádi Zsolt
- 12.00–12.30 *Régészeti kutatások a Gyergyói-medencében (2009)*
Demjén Andrea
- 12.30–13.00 *A gógánváraljai templom régészeti kutatása*
Soós Zoltán, Bencze Ünige
- 13.00–13.30 *A nyárádszentlászlói unitárius templom régészeti kutatása*
Soós Zoltán, Györfi Zsolt

- 15.00–17.00 Moderátor: Benkő Elek**
15.00–15.30 *A sepsiszentkirályi unitárius templom régészeti kutatása*
Bordi Zsigmond Lóránd
- 15.30–16.00 *Az aranyosmedgyesi kastély régészeti kutatása*
Szócs Péter, Diana Jegar
- 16.00–16.30 *A feldebrői templom első építési szakaszáról*
Takács Miklós
- 16.30–17.00 *Dendrokronológiai kutatások a székelyderzsi unitárius templomban*
Tóth Boglárka
- 17.30–19.00 Moderátor: Benkő Elek**
17.30–18.00 *A váradi vár területén 2005–2009 között végzett kutatások és előzményeik*
Emödi Tamás
- 18.00–18.30 *A temesvári Hunyadi kastély régészeti kutatása*
Kopoczny Zsuzsanna
- 18.30–19.00 *I. Rákóczi György ágyúöntő műhelye Sárospatakon*
Ringer István

A NEOLITIKUS TELEPKUTATÁSOK ÚJABB EREDMÉNYEI**MAGYARORSZÁGON**

RACZKY PÁL

Magyarországon a legutóbbi időkben számos olyan nagy felületű neolitikus feltárás valósult meg, amely nyomán nagyobb települési összefüggések váltak ismeretessé az Alföldön és a Dunántúlon is. Mindezek a kutatások lehetőséget adtak arra, hogy a háztartási egységeket meghaladó, magasabb közösségi szintű tevékenységek körébe is betekintést nyerhessünk a települések kontextusában. Többek között több körárok- és sáncrendszer részlete került napvilágra, s ugyanakkor a régészeti jelenségek kapcsán több példa is bizonyítja, hogy ezek környezetében a mindennapi tevékenységektől eltérő cselekmények valósultak meg. Mindezen túl a települések és a körárokrendszerek belső szabályszerűségei bizonyos betekintést engednek az újkőkori népesség tér- és időszemléletébe is. E tekintetben különösen a telkek és a horizontális települések komplex rendszeréből álló mikroregionális szintű struktúrák tanulmányozása jelent új lehetőséget a belső szociális viszonyok, illetve a közösségi szervezethez viszonyított rekonstrukciójához. Mindez illeszkedik a délkelet-európai neolitikus, rézkori telepkutatások köréhez, vizsgálati léptékéhez.

KÉSŐ NEOLITIKUS TELEPÜLÉSRÉSZLET NAGYKÁROLY–KOZÁRDON**(SZATMÁR MEGYE)**

HÁGÓ ATTILA NÁNDOR

Nagykároly–Kozárd a Nagykároly környékének régészeti repertóriumában a XV. a-d5 számú bejegyzések alatt szerepel. A régészeti lelőhely a várostól kb. 3,5 km-re keletre helyezkedik el, a Mérges-patak egy alacsonyabb teraszán a Nagykároly–Szatmárnémeti műút (DN19) és a vasútvonal között. A Kozár nevű települést először 1335-ben említik, majd mintegy száz év múlva már mint pusztát szerepel a feljegyzésekben. A Mérges-patak teraszai, az Ecsedi láp közelsége ideális feltételeket teremtettek a megtelepedésre az őskortól kezdődően egészen a középkorig.

Az első terepkutatások 1974-ben kezdődtek meg, amikor vízelvezető árkokat ástak a vasúti töltés bal oldalán, majd ezek a munkálatok folytatódtak az 1980-as években, ezt követően egészen az 1990-es évek végéig folytatódtak a kutatások.

A munkálatok során több régészeti objektumot bolygattak meg (neolitikum, rézkor, bronzkor, Hallstatt, La Tène, népvándorlás kor – temető, középkor). A terepbejárásokat és a leletmentő régészeti ásatásokat a Nagykarolyi Városi Múzeum munkatársai, dr. Németi János, dr. Neța Iercoșan és a Kolozsvári Történelmi Intézet munkatársa, dr. Ioan Stanciu végezték.

1987 tavaszán a vasútvonallal párhuzamosan (745/5 km) több árkot ástak az ivóvízvezetéknek és a szennyvíz elvezetésére, ekkor egy nagykiterjedésű késő neolitikus lelőhelyet bolygattak meg. A leletmentő ásatásokat dr. Németi János irányította, melynek során több objektumot sikerült megmenteni, kerámiatöredékekkel, paticsdarabokkal, kőszközökkel. A leleteket formájuk és díszítőmotívumaik alapján a késő neolitikus Herpály kultúrába sorolhatjuk. Legszenvedőbb analógiájukat a Polgár–Csősshalom-dűlő anyagában találjuk meg.

BESZTERCE-NASZÓD MEGYEI DÍSZÍTETT**ICLÓD-PETREȘTI ÉS PETREȘTI KERÁMIA**

TATÁR ÁRPÁD

A Beszterce-Naszód megyei Iclod-Petrești és Petrești településeken előkerült kerámia főleg bekarcolásokkal van díszítve, ezenkívül megtalálható még a tapasztott lécdísz, a pontokkal való bebökődés és a perem alveolákkal való ellátása: Szászújós (Fântânele), Szentmáté (Matei), Kékes (Chiochiș), Szászújfalú (Corvinești), Sajóudvarhely (Șieu-Odorhei), Mezőerked (Archiud), Mezősolymos (Stupini) településeken. Kerek és háromszögű lyukakkal áttört csőtalpak is kerültek elő Szászújfaluban (Corvinești), Szentmátéban (Matei) és Sajóudvarhelyen (Șieu-Odorhei). Mindhárom település az Iclod-Petrești szintézis által volt lakott és a Petrești AB vagy B idejére keltezhető, akárcsak Szászújós és Kékes. Tudomásom szerint festett Petrești kerámia csak Mezőerkeden (Archiud), Mezősolymoson (Stupini) és Szentmátéban (Matei) került elő eddig. Az első a kultúra A fázisára datálható, a második az AB időszakra. Szászújfaluban előkerült egy díszített női agyagidol is, Mezőerkeden meg egy agyagból gyúrt állatidol. Mindezen leletek a két kulturális entitás művészetének gazdagságát tükrözik a késő neolitikumtól a középső rézkorig.

AZ ERŐSDI KULTÚRA IDŐRENDJÉNEK ÉS KULTURÁLIS KAPCSOLAT**TAINAK NÉHÁNY PROBLÉMÁJA**

LÁSZLÓ ATTILA – SZTÁNC SUJ SÁNDOR JÓZSEF

Az erődsdi kultúra a XX. század első évtizedeiben vált ismertté a névadó lelőhelyen és más háromszéki településeken végzett ásatások eredményeképpen. Ezeket az úttörő feltárásokat és publikációkat követően az Erősd–Cucuteni–Tripolje művelődési kör erdélyi ágának tanulmányozása nem tartott lépést a Kárpátoktól keletre fekvő vidéken kibontakozó széles körű kutatásokkal. A tudományos világ az újabb kutatásoktól, főleg az 1968-ban újraindított erődsdi ásatások eredményeitől várt választ az olyan vitás kérdésekre, mint például az erődsdi kultúra időrendje, a Cucuteni–Tripolje művelődés részleteiben is kidolgozott periodizációjához, fejlődési szakaszaihoz való viszonya.

Az 1972–1973 között végzett ásatások során a rézkori település legfelső megtelepedési szintjéből három, korongos tapadású füllel (Scheibenhenkel) ellátott edény töredéke látott napvilágot. A különleges leletek nem egyedülállóak a kultúrkör területén, a múlt század második felében több hasonló, ép vagy töredékes edényt találtak a Cucuteni kultúra moldvai lelőhelyein. Előadásunk során ezeket a leleteket fogjuk röviden áttekinteni, majd megvizsgáljuk, milyen időrendi jelentőséggel bírnak az egész Erősd–Cucuteni–Tripolje kultúrkör, különösen pedig az Erősd kultúra kapcsolatrendszere, kronológiája szempontjából.

KORA BRONZKORI VAJKÉSZÍTŐ EDÉNY (KÖPÜLŐ)

DR. NÉMETI JÁNOS

A Piskolt–Homokosdombon végzett ásatások során az 1976-ban feltárt Gr.1 objektumban, sok más kora bronzkori edény között sikerült részben rekonstruálni egy nagy, hasas edényt, amelynek hiányzott a nyak- és a szájperece (valószínű hengeres volt, nagyméretű fülekkel). A nyak alján felfüggesztésre szolgáló lyukak voltak, az edény alja félgömbben végződött, amely jól belefért egy emberi tenyerébe. Az edényt kívül vízszintesen és függőlegesen bekarcolt vonalak díszítették, míg belül, az előzőkhöz hasonló bekarcolások mellett számos hegyes dudor volt (Roman, Németi 1986 198–230, 5. kép 2). Az objektum közlése alkalmával Németi J. megjegyezte, hogy nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy az edényt vaj kiválasztására használhatták.

Ezt a típusú edényt a magyar régészeti irodalom „pácoló edényként” tartja számon. Annak ellenére, hogy hasonló edényt eddig rekonstruálni nem sikerült, számos, a fent említett jegyekkel rendelkező töredéket ismerünk: Szaniszló–Homokosdomb, Nagykaroly–Bobáld, Aranyosmeggyes/Patóháza–Csonkás, Ottomány–Várhegy, Berettyóújfalú–Herpály (legalsó IV. szint – bronzkor).

Ugyancsak vajkészítésre használtak az őskorban egy kisebb méretű hordó alakú edényt, amelynek több példánya került elő a Baden kultúrából (Nagyrecse, Szigliget).

A vaj kiválasztására használt fa-, bőr- és végül régészetiileg megfogható agyagedényeket az eddigi ismereteink szerint alkalmazták a rézkor kései fázisától egészen a kora bronzkor végéig.

RÉGÉSZETI KUTATÁSOK AZ OKLÁNDI HALOMSÍROS TEMETŐBEN

SZTÁNC SUJ SÁNDOR JÓZSEF – MÉDER LÓRÁNT LÁSZLÓ – SÓFALVI ANDRÁS

Az oklándi sírmező a két Homoród völgye között húzódó vízválasztón található, az átlag 610 m magasságú, kopár Kövesbércen. A lelőhely a XIX. század végén, Solymossy Endre székelyudvarhelyi tanár kutatásai és közlése nyomán került elő.

szakirodalomba. Ugron János Udvarhely megyei alispán megbízásából 1894–1895 között Solymossy összesen 18 halmot kutatott át kubikoló módszerrel és az eredményeket rövid közleményben ismertette.

Az elmúlt tíz esztendő folyamán a lelőhely területén három telefonantennát emeltek, a munkálatok több halmot bolygattak meg. A 2008 őszén végzett kutatás feladata egyrészt a bolygatott halmok környékén szükséges leletmentés, másrészt a temető állapotfelmérése volt.

A munka során elkészítettük a sírmező teljes dokumentációját és ásatásokat végeztünk két halomnál. Előadásunk során ezen kutatások eredményeit fogjuk röviden ismertetni.

AZ ALSÓRÁKOSI KÖZÉP BRONZKORI ERŐDÍTETT TELEPÜLÉS

SZÉKELY ZSOLT

Ágostonfalva és Alsórákos közt, az Olt-szoros Erdővidék felőli bejáratánál, déli irányba tekintve a következő várhegyek sorakoznak: az alsórákosi Tepe, vagy Tepely, az ürmösi Töpe, melynek csúcán egykor dák erődítmény állt (kora vaskori előzményekkel), a Durdulya-sziklán szintén vár épült az őskorban, a tőle DNy-ra fekvő Mihály-vára pedig Árpád-kori, 12–13. századi erősség volt.

A Durdulya-sziklán – Orbán Balázs szerint „Turdoja” – vagy Hasadtőkön (Piatra Detunată) végzett rendszeres régészeti ásatásokat a Brassó Megyei Történelmi Múzeum munkatársai kezdték el, Florea Costea vezetésével, 1995-ben. A kutatások elsődleges célja a késő vaskori dák erődrendszer feltárása volt. A több éve tartó kutatómunka során kiderült, hogy ezen objektumon egy közép bronzkori, a Wietenberg kultúrához tartozó, feltehetőleg erődített település volt, amelyre rátelepedett egy rövid életű kora vaskori réteg, majd a késő vaskorban, a hegy DNy-i oldalán teraszokat alakítottak ki, amelyeket védőárokkel és kőfallal láttak el.

Az előkerült tárgyi anyag nagy része a közép bronzkorból származik. Rétegtanilag a három kultúrát nem lehet elválasztani, mivel a 0,05–0,30 m vastag humuszréteg alatt a szikla fölötti, nagyon vékony kultúrréteg teljesen kevert.

A bronzkori tárgyi anyag roppant gazdag és változatos. Három csoportba osztható: kerámia, szerszámok és fegyverek. Ez utóbbiak kimondottan kőből készültek. Ezidáig egyetlen fémtárgy került elő a 2008-as ásatások során, egy bronz halászhorog. Ezen leletanyag túlnyomó része a Wietenberg kultúra középső és utolsó szakaszához tartozik, kivételt képez egy pár, a Schneckenberg kultúrához tartozó edénytöredék.

Az elég töredékes kerámia anyag pasztája alapján két csoportra osztható: az első csoportba soroljuk a szemcsés homokkal kevert, agyagból készült edényeket, a másodikba pedig a nagyon finom homokkal és csillámmal kevert agyagedényeket, melyek egy részét bevonattal látták el.

Az eszközök közt megemlítjük a csont árákat és a kő késeket, vagy Krummessereket, melyekből több is előkerült. Ezek egy része ép, mások pedig töredékesek. Több, vulkanikus tufából, vagy homokkőből készült őrlőkő is előkerült, ezek kulturális hovatarozása viszont kétes.

Jelentős a finom pasztájú, mindkét oldalán bevonatos, fényesített felületű, töredékes házi oltár, amely az itt élő emberi közösségek hitvilágára utal.

A 2009-es évi ásatások során egy hornyolt díszítésű, fekete színű, finom iszapolású ép edény is előkerült.

A védelmi rendszerrel kapcsolatban megjegyezzük, hogy ha egyáltalában létezett ilyen a bronzkorban, azt a késő vaskorban megsemmisítették. A település sok hasonlóságot mutat Torja várával.

•

A MÁRAMAROSI-MEDENCE TERMÉSZETI KINCSEI ÉS A BRONZKORI FÉMEK ELTERJEDÉSE

KACSÓ KÁROLY

A Máramarosi-medence Felső-Tisza-vidék egyik természeti kincsekben, elsősorban sóban és színesfém ércekben gazdag területe. E kincsek kitermelésének kezdetéről már a 19. században elhangzottak különböző vélemények.

A sóbányászat korai korszakát illusztráló leletek kerültek felszínre Máramarosban, többek között a királyvölgyi aknákból. Ezek, több kutató feltételezése szerint, a bronzkorból származnak. Ezt alátámasztják újabb kutatások, mint pl. a figaiak (Beszterce-Naszód m.), ahol a királyvölgyivel megegyező leletekre bukkantak. Az ércbányászat kezdetéről Máramarosban hiányoznak pontosabb adatok. Azonban, tekintettel a számos máramarosi bronzkori arany- és bronztárgyra, joggal feltételezhető, hogy az ezek készítésére felhasznált nyersanyag helyi eredetű, melyet esetleg tényleges bányákban termeltek ki.

Aknasugatag kivételével, minden gazdag só- és fémtartalékokkal rendelkező máramarosi helyiségben előkerültek bronzkori fémeletek. A leleteknek egy részét állítólag sóbányákban, illetve ezeknek közvetlen közelében találták. A talált fémtárgyak nem voltak felhasználhatóak a bányászati tevékenységben. Értelmezésük mint adományi tárgyak deponálási szertartásokban valószínűnek tűnik.

•

KÉSŐ BRONZKORI KINCSEK ÉS DEPONÁLÁSI SZOKÁSOK NYOMÁBAN

V. SZABÓ GÁBOR

Az elmúlt 3 évben az ELTE Régészettudományi Intézetének diákjaival és munkatársaival 18 késő bronzkori bronz- és aranykincset derítettünk föl és dokumentáltunk egy kutatási program keretében Magyarország keleti térségeiben. A program egyik célja, hogy az eddig szinte ismeretlen kontextusú kincsegyüttesek pontos leletösszefüggéseit megis-

merjük és minél alaposabban dokumentáljuk. A másik célkitűzés az volt, hogy az utóbbi másfél évtizedben egyre aggasztóbb méreteket öltő fémkeresős rablásokat megelőzve a még érintetlen lelőhelyeken megpróbáljuk felderíteni és megmenteni a fel nem dúlt leletegyütteseket, illetve a már kifosztott lelőhelyeken felmérjük a károkozás mértékét.

Az előadás az elmúlt időszakban elért eredményeinket foglalja össze, valamint áttekinti a hasonló korú bronzkincsegyüttesek kutatásának és értelmezésének helyzetét a nyugat-európai régióban.

•

KORA VASKORI TELEPÜLÉSEK DÉLKELET-ERDÉLYBEN

MÉDER LÓRÁNT LÁSZLÓ

A kora vaskor (közép európai terminológia szerint késő bronzkor) időszakából 76 települést ismerünk Délkelet-Erdély területéről. Ezek közül 41 lelőhelyen történt eddig különböző méretű régészeti feltárás, amelyek eredményei nagyrészt közöletlenek. Az ásatások során előkerült objektumok bemutatásán túl azok településszerkezeti összefüggéseit is vizsgáltam, különös figyelmet szentelve az erődített települések sajátosságainak. A különböző kritériumok függvényében meghatározott telepítéscsoportok alapján az előadás során megpróbálkozom egy lehetséges településhálózat felvázolásával is.

•

EGY SZKÍTA KORI TELEPÜLÉS GYÖRGYFALVA (KOLOZS MEGYE) HATÁRÁBAN

NAGY JÓZSEF – TIBERIU TECAR

2007 augusztus–októberében és 2008 június–szeptemberében a kolozsvári Nemzeti Múzeum munkatársai mentőásatást végeztek Györgyfalva (Kolozs megye) határában, a kolozsvári „keleti kerülőút” nyomvonalán. A lelőhely Kolozsvártól hat kilométerre délkeletre fekszik. Az ásatási területet (8000 m²) öt területre osztották fel (A, B, C, D és E). A leletek nagy része a bronzkorra tehető, ebbe a korszakra tartoznak a Wietenberg kultúra hamvasztásos és a Noua kultúra hantolások temetői. Sikertelenül elkülöníteni néhány településre utaló objektumot (felszíni építményeket, gödröket), amelyek a szkíta korra és az középkorra (8–12. századra) datálhatóak.

A szkíta kori objektumok nagy részét az „A” felületen tárták fel, de van néhány leletünk a B és E felületekről is. Ezek jól szemléltetik mind a mindennapi életet (felszíni házak, szemetes gödrök), mind a lelki világot (rituális gödrök, deponálások). A régészeti leletek a szkíta kor anyagi kultúrájának jellegzetes elemeit hordozzák: kettős kónikus testű edények, melyen a nyak és a váll találkozásánál négy felfelé álló bütyök található; behajló peremű, vízszintes és ferde árkolással, bütykökkel díszített sekély tálak; gömbölyített testű, egyszerű vagy magasan kihajló füllel ellátott csészék. Ugyancsak a kor fémművességére jellemzőek a bronz nyílhegyek. Ezeknek két tí-

pusát ismerjük a lelőhelyről: egy kétélű, ovális alakú, üreges alapú, hegyes tuskéjú nyílhegyet és egy piramis alakú, három élű, üreges alapú nyílhegyet.

Minden valószínűséggel e közösségek jelenlétét összekapcsolhatjuk a lelőhelytől 2 kilométerre található felszíni sólelőhelyekkel és sós forrásokkal.

A LIMES ÚT TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE A RÓMAI BIRODALOMBAN

VISY ZSOLT

A Római Birodalom kialakulása és fejlődése szoros összefüggésben áll a katonaság által (is) épített, használt utak céltudatos fejlesztésével. Ezek az utak biztosították az anyagi, a szellemi javak és ismeretek, valamint az emberek, adott esetben a hadsereg gyors és biztonságos átcsoportosítását. A lineáris határvédelem kialakulása maga után vonta a korábban elsősorban sugárirányú utak mellett a határok mentén haladó, elsősorban a katonaság érdekeit szolgáló utak kiépítését. Ez a limes út, amely a Római Birodalom külső határa mentén lehetővé tette a katonai erők egymás közti közvetlen kapcsolatát. A régészeti megfigyelések kimutatják, hogy a limes út nagy mértékben alkalmazkodott az adott településföldrajzi viszonyokhoz, esetenként pedig a közlekedés felgyorsítása végett több ága alakult ki. Dácia jól példázza a limes út történeti fejlődésének különböző periódusait.

UTAK PANNÓNIA ÉS DÁCIA KÖZÖTT A BARBARICUMON ÁT

GABLER DÉNES

A szarmaták területén át vezető utak jelentősége nem csak a rómaiak és az Alföld népei közötti kereskedelmi kapcsolatok szempontjából értékelhető. Ezek békeidőben a két római provincia, Pannonia inferior és Dacia Porolissensis közötti rövid összeköttetést biztosították.

Az utakra forrásadatok is vonatkoznak (Strabon, Ptolemaios). Ptolemaiosnak a korábbi kutatások által elvetett adatait Vaday A. és Fehér B. korrigálták; ennek segítségével sikerült a szarmaták „városait” elhelyezni, ami az úthálózat rekonstrukciójában is segítséget jelent.

Az utak kiindulópontjainak meghatározásához segítséget nyújtottak a Duna bal partján emelt római őrtornyok, kiserődök vagy római területen épített vámállomások, továbbá azok a feliratok, amelyek a határmenti létesítmények kereskedelmi szerepére utalnak. A Barbaricumban előkerült feliratok kritikai kiadása (*Tituli Romani in Hungaria 2005*) során kiderült, hogy egyes esetekben a középkori templomok falából előkerült római köemlékeket barbaricumai létesítményekbe építették be.

A barbaricumai kőépületekre utaló kevés számú adat római útállomásokat sejtet. Az utak nyomvonalát csak egyetlen esetben sikerült régészeti ásatáson igazolni; többsé-

gük csak a provinciákból importált kerámia típusok vagy fibulák lelőhelyei alapján feltételezhető. A többi importált tárgy – miután jóval kisebb mennyiségben lelhető fel – csak előbbieik segítségével használható fel az utak nyomvonalának rekonstrukciójakor.

Aquincumból három római út indult a Barbaricumba – ezek közül kettő Porolissumba. Kiinduló állomás lehetett Intercisa is; innen Resculumba (Sebesvár) vezetett út. A harmadiknak kiindulópontja Lugio lehetett, amely Parthiscumon (Szeged) át vezetett a Maros-völgyön át Daciába. Ptolemaios leírása alapján feltételezhetünk egy, a Tisza vonalán észak felé haladó utat, amely Acumincumból (Slankamen) indult és érthette Parthiscumot.

Ezeket a távolsági kereskedelmi utakat leginkább a kapcsolatok virágkorának tekinthető Severus kor tekintetében határozhatjuk meg.

ÚJABB KUTATÁSOK ÁRRABONA VICUSÁBAN

BÍRÓ SZILVIA

2008–2009-ben Győrben a Széchenyi téren újabb kutatások folytak, amelyek a korábban a téren folyt feltárások (Uzsoki András, Gabler Dénes, Szőnyi Eszter, Tomka Péter) eredményeit kiegészítik. A feltárások során a vicus eddig ismert házsorának további épületei kerültek elő, köztük egy alapincézett épület is, valamint keresztirányú utcákat is azonosítani lehetett. Az eddigi eredmények alapján feltételezhető, hogy egy részen nagyobb tér (piactér?) terült el.

A KÖRNYEI KÉSŐ RÓMAI ERŐD

SZABÓ ÁDÁM

A Magyar Nemzeti Múzeum munkatársai 1939 óta kutatják a környei erődöt. Az ún. belső erődöt a IV. században építették. Feladata hátszági volt, azaz egyik logisztikai bázisaként szolgált a korabeli pannóniai/valeriai határvédelemnek, hasonlóképpen a ságvári, táci, alsóhetényi és fenékpusztai erődökhöz. Az előadás során bemutatásra kerülnek az elmúlt 70 év ásatási eredményei.

AZ ELEFÁNTCSONT-FARAGÁS AZ ÓKORI FORRÁSOKBAN

ÉS A RÉGÉSZETI ÁSATÁSOKON

BÍRÓ MÁRIA

Az elefántcsont megmunkálása mind a görög, mind a római művészetnek egy speciális területe. Az elefántcsont a görög–római világban csak mint nyersanyag van jelen. Ismereteink szerint nem volt piaci igény az elefántcsontból készült, de egy idegen keleti formavilágot tükröző (pl. indiai) műalkotások behozatalára. Azonban a nyers-

anyag-kereskedelem útvonala és erre az exkluzív importra épülő iparágak szervezettsége az antik forrásokban pontosan követhető. Az elefántcsont igen magas piaci értéke mellett, magának a csontnak (szakszerűbben meghatározva: az agyarnak) a felhasználását illetően, szakrális szempontból egészen ellentétes megítélése létezett az antikvitásban. Rövid történeti áttekintés után az elefántcsontból készült tárgyak sajátos előkerülési körülményeivel és a provinciánkban előkerült elefántcsont tárgyakkal foglalkozom.

AZ APOLLÓNIAI SZÍNHÁZ ÜVEGLELETEI

PÁNCZÉL SZILAMÉR

Az előadásban az illíriai Apollónia színházában végzett feltárások során előkerült hellenisztikus és római üvegleleteket fogjuk bemutatni. A leletek kronológiai és formaspektruma fontos információkat szolgáltat a színház építési fázisait, illetve a színházban használt üvegedények funkcionális-kategóriáit illetően. A kutatás a német-albán Apollónia Projekt keretében valósult meg.

A DÁCIAI CAMILLUS- ÉS CAMILLA-ÁBRÁZOLÁSOK IKONOGRÁFIÁJA

PETRUȚ DÁVID

Az ókori írott forrásokból ismert camillusok (az áldozatok végrehajtásánál segédkező gyermekek) a római domborműves köemlékek ikonográfiájának kedvelt motívumai. Előfordulásuk a Római Birodalom szintjén kiterjed a halotti, fogadalmi és kommemoratív emlékekre egyaránt. A dáciai camillus-ábrázolásokat illetően, jelenlegi ismereteink alapján, kizárólag a halotti tor jelenetével valamilyen szinten összefüggésben levő síremlék-ábrázolásokat tart számon a kutatás. Előadásomban, a dáciai camillus-ábrázolásokat tartalmazó köemlékek számbavétele és feltérképezése mellett, részletesen foglalkozom a motívum ikonográfiai sajátosságaival, eredetével, illetve a társadalomtörténeti és a halotti szimboliztikai vonatkozású jelentőségével.

„ERGO ET INTER MORTUOS AVARITIA VIVIT...” ÉREMMELLÉKLET ÉS HALOTTKULTUSZ BRIGETIO ÉS APULUM TEMETŐIBEN

GĂZDAC ALFÖLDY ÁGNES

A jelen tanulmány a pannóniai Brigetio és a dáciai Apulum temetőiből előkerült korai császár kori éremanyag elemzését és összehasonlítását tűzte ki célul, a római temetkezési szokások és hiedelmek szemszögéből.

Brigetio terület, „Járóka”, „Sörház kert” és „Gerhát” temetőikben végzett ásások és leletmentések alkalmával összesen 459 sír került feltárássra, melyek jórészt a 2–3 századra keltezhetők.

Összesen 153 sírban került elő a korai császár korban kibocsátott veret, ezek közül 142 esetben csak egyetlen érmet, 7 alkalommal 2 érmet találtak, illetve egy-egy sírban 3, valamint 5 veret került elő. A brigetioi temetőkből három kisebb éremleletet tartunk számon, melyek közül kettő marsupiumként értelmezhető.

A pénzek címletek szerinti megoszlása jól tükrözi a korabeli temetkezési szokásokat. A legelterjedtebbek a kis címletű bronzok (as és dupondius), melyek a sesteriusokkal együtt az érme 98%-át teszik ki. A kisbronzok valószínűleg a túlvilági átkelést biztosító fizetéssel hozhatók összefüggésbe, melyek egyben a halál előtti egyenlőséget, a földi javak megmaradt részét (pars pro toto) is jelképezhetik. Néhány esetben az átlukasztott érmeknek védő-óvó szerepet tulajdoníthatunk.

A szokás a 3. század közepéig változatlan marad, amikor is a kis címletek egyre ritkábbá válnak a pénzforgalomban. Helyüket (a sírokban is) átveszik a helyi (P M S COL VIM köriratú) veretek, vagy éppen a subaeratus ezüstérmek.

A településekből származó bronzérem anyag és a sírokból kikerült érme összehasonlítása ikonográfiai szempontból is érdekes. A hátlapi éremképek vizsgálatából kiderül, hogy nem csak az érme kicsiny értéke, de gyakran az éremkép személyes üzenete is szerepet játszott abban, hogy milyen pénzeket választottak ki és helyeztek a halott mellé a temetkezési szertartás alkalmával.

MÁGNESES GEOFIZIKAI MÉRÉSEK POROLISSUMON

LENKEY LÁSZLÓ – LIPOVICS TAMÁS – PETROVSZKI JUDIT – PETHE MIHÁLY

Az előadásban 2005–2009 során *Porolissumon* végzett mágneses mérések eredményeit mutatjuk be. Az elmúlt években összesen 17 ha területet mértünk fel, melynek nagy része a temetőre (13 ha) esik. A mérések segítségével sikerült azonosítani a városba vezető utat, lehatároltuk a nekropolisz kiterjedését, és 100–200 m-es pontossággal megállapítottuk a város és a temető határát. A méréseink alapján több sír és sírkert feltárása történt meg. A többi felmérést a *castrum* és a város területén végeztük el. Ezek segítségével sikerült utakat, utcákat, kőből és fából készült épületek alapjait kimutatni. Mágneses méréseink eredményei nagy mértékben hozzájárulnak a város szerkezetének feltérképezéséhez és a jövőbeni régészeti kutatások tervezéséhez.

A POROLISSUMI FELTÉTELEZETT MITHRAS-SZENTÉLY KUTATÁSA

GEOELEKTROMOS GEOFIZIKAI MÓDSZERREL

RAÁB DONÁT – KELEVITZ KRISZTINA – LENKEY LÁSZLÓ

Előadásunk a porolissumi castrumon belül található, feltételezett Mithras-szentély geofizikai kutatásáról szól. Az objektum felett az ELTE Geofizikai Tanszékének kutatói korábban mágneses gradiensméréseket végeztek, melyek alapján a szentély

nyugati fala azonosítható volt. A mágneses mérések eredményeit felhasználva 2008 augusztusában a szentély feltételezett helyén, hosszirányban két geoelektromos szelvényt mértünk, amelyek segítségével megállapítottuk a szentély hosszát és mélységét. Az eredmények ismeretében célul tűztük ki a szentély teljes térbeli lehatárolását 3D-s mérésekkel. 2009 márciusában és májusában végeztük, két különböző mérési elrendezést alkalmazva. Az új eredmények segítségével meghatároztuk a szentély hosszát, szélességét és mélységét, és néhány, az épületen belüli szerkezeti elemet is sikerült kimutatni. Az azóta megkezdett régészeti ásatások feltárták az épület szerkezetét, amely összhangban van a geofizikai mérések értelmezésével.

TRAIANUS DÁK HÁBORÚINAK SZARMATA VONATKOZÁSAI

ISTVÁNOVITS ESZTER – KULCSÁR VALÉRIA

A Dacia meghódításával és a római provincia kialakításával végződő traianusi háborúk (101–102, 105–106) két szarmata törzs életében is meghatározó szerepet játszottak. Kihasznlva a dákok vereségét, a Duna-Tisza közére csaknem száz évvel előtte beköltöző jazigok ekkor lépik át a Tiszát és népesítik be fokozatosan a Tiszántúlt. Ugyanakkor ez az a történeti cezúra, amelyet követően megszűnik a lehetőség a jazigok és keleten maradt rokonaik, a roxolánok közötti közlekedés Olténián keresztül.

A szarmata szállásterület keleti szállásterületével (és ezzel szoros összefüggésben Dácia provincia határával) kapcsolatban sok a vitatott és homályos pont, amelyek háttérben részben kutatástörténeti hiányosságok, részben politikai okok húzódnak meg. Az előadásban kísérletet teszünk arra, hogy a rendelkezésünkre álló adatok alapján tisztázzuk a szarmata leletek elterjedését területük délkeleti határára.

CSÁSZÁR KORI EDÉNYÉGETŐ KEMENCÉK FELTÁRÁSÁNAK NÉHÁNY

TAPASZTALATA

KULCSÁR VALÉRIA – MÉRAI DÓRA

Az M0-ás autópálya megelőző feltárásai idején Üllő határában napvilágra került az eddig ismert legnagyobb szarmata fazekastelep, amely 47 kemencéjével a legjelentősebb európai barbár fazekasközpontok sorába illeszkedik. A lelőhely feldolgozása során számos analógiát néztünk át, és a császár korról foglalkozó hazai és nemzetközi konferenciákon is kiemelt figyelemmel követtük az edényégető kemencék régészeti kutatásáról szóló munkákat. Ekkor vált számunkra világossá, hogy az esetek jelentős részében a kemencék elégtelen feltárási és dokumentálási módszerei következtében sok értékes információ vész el. A hiányzó megfigyelések segítségével meg lehetne válaszolni egy sor olyan kérdést, amelyek számunkra az

üllői kemencékkel kapcsolatban merültek fel, de a császár kori fazekasságra általánosságban is érvényesek. Ezeket a hibákat magunk is elkövtük, és az évek során sokat kísérleteztünk, hogy kialakítsuk a kemencék kibontásának és dokumentálásának optimális, az edénykészítésről és a műhelyek működéséről minél többet eláruló módját. Előadásunkban módszertani eredményeinket szeretnénk közzétenni.

SZARMATA–ALÁN TEMETKEZÉSEK EMBERTANI ELEMZÉSE HISZTRIÁRÓL (A 2008-2009-ES ÉVEK ÁSATÁSI ANYAGÁBÓL)

GÁL SZILÁRD

Az 1914-re visszanyúló régészeti kutatás során közel 150 síros temető, késő római castrum és őskeresztény bazilika nyomai kerültek napvilágra. A Vasile Pârvan által indított régészeti feltárás összefüggő kötete a mai napig nem jelent meg.

2001-től került újból a figyelem középpontjába a hisztriai leletegyüttes. A Viorica Rusu-Bolindeț és Alexandru Bădescu által felkarolt ásatás során a két késő római temető (III–IV. és V–VII. századból) és a castrumon kívül elhelyezkedő bazilika (basilica extra muros) kapcsolata került a kutatás célkeresztyébe.

Az ásatás során újabb 8 sírt tártak fel: 3 csontvázas és 1 szimbolikus temetkezést 2008-ban, és 2 csontvázas és 2 szimbolikus temetkezést 2009-ben. A sírok érdekessége, hogy az őskeresztény bazilika körüli temetőből kerültek elő és NY–K tájolású, melléklet nélküli sírok. Ilyen körülmények között felértékelődött az antropológiai vizsgálatok szerepe.

Az embertani elemzés során a 2008-ban feltárt csontvázak a Fekete-tengertől északra élt népek morfológiai jegyeit mutatják, valószínűsíthetően szarmata–alán kapcsolatokkal rendelkeznek. Ezt az álláspontot erősítette meg a 2009-ben feltárt újabb két csontvázas temetkezés is, amelyek közül az egyik egyén koponyáján frontoparietális torzítás nyomai figyelhetők meg. Közismert tény, hogy a koponyatorzítás elterjedt szokás volt a gepida és szarmata–alán környezetben.

EGY LEÉGETT MAROSSZENTANNA–CERNJACHOV KULTÚRÁJÚ LAKÓHÁZ A FIATFALVA–NAGYERDŐ-FÖLDJE LELŐHELYEN

KÖRÖSFŐI ZSOLT

2008 őszén Fiatfalváról Kr. u. 4. századra keltezhető kerámiatöredékeket hoztak be a székelykeresztúri Molnár István Múzeumba. A leletek a falutól keletre kb. 1,5 kilométerre, a helyiek által Nagyerdő-földjének nevezett helyről kerültek elő gyümölcsfa számára ásott ültető gödörből. Az illető hely régészeti lelőhelyként már régóta ismert, mivel itt 1962-től 1964-ig, három éven keresztül folytatott

nagyméretű ásatást Székely Zoltán. Akkor 41, Kr. u. 7–8. századra keltezett szláv lakóház maradványait tárták fel.

A lelőhelyet a leletek bejelentése után több alkalommal is bejártuk, de csak az idén, júniusban tudtuk elvégezni a leletmentést, amely több mint egy hónapot tartott.

A feltárás során egy leégett, kora népvándorlás kori lakóház maradványait tártuk fel. A lelet több szempontból is fontos: Székelykeresztúr térségében több mint három évtizede nem tártak fel hasonló korú házat, ugyanakkor a leégett építmény maga alá temette a benne levő tárgyakat, érdekes régészeti megfigyelésekre adva lehetőséget.

5–6. SZÁZADI TELEPÜLÉS ZAMÁRDI–KÚTVÖLGYI-DŰLŐN

BOCSI ZSÓFIA

A Balaton déli partvonalán haladó M7-es autópálya építéséhez kapcsolódó munkálatok előzményeként Zamárdi–Kútvölgyi-dűlőn 2002-ben és 2004-ben egy falusias jellegű település nagyobb részletét tárták fel 28 épülettel, 45 gödrrel, 3 kúttal és 10 szabadon álló kemencével. Jelen összefoglalás célja a település, a kisleletek és a kerámia leletanyag rövid, tárgyközpontú bemutatása, melyek egy része még nagyon erős késő római hatást mutat, míg a veremházak, a 6 oszlopon nyugvó tetőszerkezet, a szövőszékek, a kétsoros csontfésűk és a kerámia másik része már a 6. századi germán, gepida és langobárd népcsoportok anyagi kultúrájára jellemzőek. A zamárdi falurészlet mind a települési objektumok, mind a bennük talált kisleletek és kerámiák fajtáit és típusait tekintve szoros kapcsolatban áll a gepida Bratei/Baráthely és Morești/Malomfalva lelőhelyekkel. Az erős késő római gyökerekből táplálkozó, de ugyanakkor germán jegyeket is viselő kerámiaformák alapján Zamárdin az 5. század második felétől a 6. század második harmadáig folyamatosan élhetett a langobard megszállás alatt is tovább élő, helyben maradt romani népesség.

HUNOK A DUNAKANYARBAN

GRÓF PÉTER

A hangzatos cím a figyelemfelhívás mellett a problémák palástolására korántsem alkalmas, nem is ez a célja. A Dunakanyar hun kori kutatásának legnagyobb nehézsége, hogy az ismert történelmi dátumok, a hun fejedelmi központ 424 körüli Kárpát-medencébe kerülése, Pannónia és Valeria tartományok 434-es átadása és Attila 453-ban bekövetkezett halála által behatárolt néhány évtized történelmi, régészeti képek megrajzolására kell vállalkoznia.

A Kárpát-medencei hun régészeti anyagból elsősorban kincsleleteket, a gazdag sírok rangjelző viseleti díszeit, fegyvereit ismerjük, a hun köznép leleteit kevésbé,

ezért is nehéz szállásterületük pontos kiterjedését régészetiileg meghatározni. A Dunakanyarban is számolni kell, s ezt az utóbbi évek régészeti kutatásai is megerősítik, a korábban itt élő germán (kvád) és szarmata telepek hun kori továbbélésével, az itteni földrajzi viszonyok által befolyásolva. Az előadás alkalmával megkíséreljük felvázolni az újabb témánk szempontjából fontos szűkebb-tágabb térségben végzett újabb kutatások által megrajzolható hun kori településképet. Bemutatjuk és ismertetjük visegrád-gizellamajori római erőd hun kori periódusához köthető leleteket, amelyek közül kiemelendő az 1992-ben előkerült hun kori arany ékszer.

7–9. SZÁZADI TELEPÜLÉS PÁCIN–SZENNADOMBON

WOLF MÁRIA

Pácina a mai Magyarország északkeleti részén, a Bodroglóközben helyezkedik el. Az 1,28 ha alapterű lelőhelyen a Vásárhelyi Terv keretén belül 2007. május 7.–július 27. között végeztük a beruházást megelőző feltárást. Ennek során 41 házat tártunk fel, amelyeknek északkeleti, illetve északnyugati sarkában megleltük a kőből épített kemencéjüket is. A házak nagy többsége földbe mélyített veremház volt. Kettőben azonban erősen megégett faszervezet nyomaira bukkantunk. Valószínű tehát, hogy ezek a föld felszínén álltak, és fából épültek. A házak között 38 szabadon álló kemencét bontottunk ki, a hozzájuk tartozó munkagödörrel együtt. Feltártunk továbbá 150 gödröt. Több esetben meg tudtuk figyelni, hogy a gödrök oldalát kitapasztották, ez egyértelműen arra utal, hogy élelemtárolásra használták őket. Előkerült továbbá egy kút is.

A házakon, kemencéken, gödrökön kívül számos cölöplyukat bontottunk ki, és négy esetben tudtunk megfigyelni a lehumuszolt felszínen omladékokat, illetve a leletek koncentrációját. Mindez arra utal, hogy a már említett két faházon kívül is álltak földfelszíni épületek a településen.

A település mellett 16 hamvasztásos sírt is leltünk.

A leletanyag túlnyomó többségét kerámia alkotja, közülük kiemelkedő jelentőségű egy teljes épségben meglelt sütőtepsi. Előkerült továbbá néhány vaskés, orsógom-bok, malomkő, bronz gyűrű, fenőkö is. A leletek egyértelműen jelzik a település és a hozzá tartozó temető részlet korát, amelyet a Krisztus után 7–9. századra tehetünk.

A közelmúlt kutatásai rávilágítottak, hogy a Bodroglóköz területén a 7–9. században egy olyan, nagy valószínűséggel szláv népesség élt, amely jelenlegi tudásunk szerint nem volt a korszak egyetlen (avar, frank, morva, bizánci, bolgár) államalakulatának sem a része. Feltehető, hogy az ő falujuk lehetett a Szennadombon feltárt településrészlet is. Az előkerült leletanyag feldolgozása talán közelebb visz bennünket a Bodroglóköz településtörténetének egyik legfontosabb kérdéséhez: megérte-e ez a szláv népesség a magyar honfoglalás korát.

alapján a jelenleg rendelkezésünkre álló adatok azt mutatják, hogy az életfa előtt álló mitikus állatalakot ábrázoló hajfonatkorongok használatát a 10. század első kétharmadára keltezhetjük, bár néhány darab feltűnhetett még a század utolsó éveiben is. Az egyes példányok megmunkálásában, kidolgozottságában mutatkozó különbségek semmiképpen sem jelentenek valamiféle kronológiai vagy fejlődési sort, hiszen a különböző változatok egy időben, egymás mellett voltak forgalomban. E jelenségek inkább az eltérő hagyományok – vagy megrendelői ízlés – alapján dolgozó műhelyekre hívják fel a figyelmet.

•

KISÚJSZÁLÁS, ABRUDBÁNYA, MISKOLC
MARJALAKI KISS LAJOS RÉGÉSZI ÉS TÖRTÉNÉSZI PÁLYAKÉPE
 PASZTERNÁK ISTVÁN

Az 1918-as impériumváltás előtt a legtermészetesebb dolog volt a magyarországi és erdélyi tudományosság együttlélegzése, kölcsönhatása történettudomány és a régészet területén is. Mind a legfrissebb kutatási eredmények és szakirodalmak, mind pedig a tudomány művelői szabadon áramolhattak – és áramlottak is! – a két országgrész között. E jelenség fontossága akkor tűnhet ki igazán, ha kontrasztként a rákövetkező évtizedek erőszakos szétválasztási kísérleteivel vetjük össze a K. u. K. időköt.

Előadásomban egy, még a régi világban indult tudós tanár, Marjalaki Kiss Lajos (1887–1972) pályáját szeretném bemutatni, aki életével demonstrálta ezen átjárhatóságot Erdély és Magyarország között.

Marjalaki az Alföldön, Kisújszálláson született. 1906-ban Debrecenben tanítói oklevelet szerzett, majd rövid tanítóskodás után 1910–13. között Budapesten polgári iskolai történelem-földrajz szakos tanári képesítést nyert. 1913-tól az Alsó-Fehér vármegyei Abrudbánya gimnáziumában tanított. Már ekkor megmutatkozott tudományos érdeklődésének sokszínűsége: nyelvészeti, történeti, néprajzi és régészeti problémák foglalkoztatták. Bekapcsolódott a kolozsvári múzeum régészeti tevékenységébe, részt vett Pósta Béla elhíresült régészeti tanfolyamán. Ekkor jelentek meg tudományos szárnypróbálgatásainak első írásos dokumentumai. A helybeli római emlékek ismertetése mellett komoly történeti jelentősége van azon – azóta elveszett – személyes visszaemlékezés Marjalaki általi közlésének, amely az 1849-es májusi abrudbányai vérengzés szinte egyedüli, szemtanútól származó leírása.

1919-től Marjalaki a Borsod megyei Miskolcon tanított. E városban teljesedett ki történész-kutatói és tudományszervező munkássága. Legjelentősebb eredményei a Miskolc kora újkori topográfiájának – telekről telekre, utcáról utcára való – eredeti forráskutatásokon alapuló közzétételéhez fűződnek. Foglalkozott a város középkori előd-településeivel, főbb épületeivel (diósgyőri vár, tapolcai bencés apátság, diósgyőri, ill. dédesi pálos kolostor, avasi templom stb.) és az ezekről szóló források

értékelésével, kritikájával, sürgette ezen épületek (romok) műemléki védelmét, kutatását, feltárását.

Nevéhez fűződik a Borsod megyei Mezőnyéken (ma Nyékládháza) a vasútállomás mellett előkerült kései avar kori temető első közzététele. Nagy tudományos vitát kavart a magyarság eredetéről írott, Anonymus adatait értékelő, ill. a pusztai népek egyfajta kontinuitását valló dolgozata, melyről Móra Ferenc elismerőleg nyilatkozott, de korának nyelvészei, történészei mereven elutasították.

Részt vett Miskolc első tudományos folyóirata, a Történelmi és Régészeti Közlemények megalapításában, a Miskolc-monográfia, ill. a Borsod vármegyei monográfia elkészítésében. Több száz cikke, számos jelentős terjedelmű tanulmánya mellett hét önálló kötete-füzete jelent meg. Legsikeresebb, leginkább elismert művei azon iskolai földrajz-könyvek voltak, melyek Európa, Ázsia, ill. Magyarország természeti, gazdasági és néprajzi viszonyait is ismertették, és számos kiadást értek meg.

Vidéken „elásott” tanár létére szorgos önképzéssel követte az „országos” tudományos eredményeket, nem hagyta „eltemetni” magát és városát, hasonló problémákkal küszködő, tudós helybeli barátait. Kiterjedt tudományos levelezést és kiadványszeret folytatott számos kiemelkedő kutatóval, régésszel, történésszel, nyelvesszel, politikussal (pl. Móra Ferenc, Kiss Lajos, Germanus Gyula, Györffy István, Melich János, Viski Károly, Bendefi László, Hóman Bálint stb.)

Nyolcvanöt évet élt. Sírja az általa oly jól ismert miskolci Avas oldalában, az ősi református temetőben – a mi „miskolci Házsongárdunkon” – van. Sírkövéről már ellopták a bronzplakett arcképét...

•

UDVARHELYSZÉKI VÁRAK RÉGÉSZETI KUTATÁSA (2005-2009)
 SÓFALVI ANDRÁS

Az udvarhelyszéki várak régészeti kutatása, bár több évtizedes múltra tekint vissza, tele van ellentmondásokkal. A kis felületű ásatások korlátai, a helytelen vagy hiányos dokumentálás, a közöletlen leletanyag, illetve a különféle történeti preconcepciók okozta helyzet miatt igencsak nehéz a szakirodalom alapján állást foglalni az egyes várak építésének koráról és funkciójáról.

A rendszeralkotási elméletek helyett az egyes várak önálló vizsgálatát és kutatását követtem, kialakítva egy adattárat, melybe az adott objektum paraméterei kerültek a különféle történeti források (írott források, helynevek, néphagyományok stb.) és a szakirodalomban felelhető, a terepen ellenőrzött régészeti adatokkal együtt. A terepbejárásokat a várak nagy részénél új, műszeres felmérés követte (bágyi vár, Rapsóné vára, Firtos vára, Tartód vára, Kustaly vára, Budvár). Több várban új, hitelesítő ásatások kezdődtek (Kustaly vára, Rapsóné vára, Csonkavár), új elemeket, illetve keltező leleteket hozva felszínre. Megtörtént a várak régi és újonnan feltárt leletanyagának a feldolgozása.

A kutatás egy nagyobb dolgozat (PhD-disszertáció) része, mely az objektumokat a terület középkori és kora újkori településtörténetébe ágyazva elemzi, hadászati, politikai, társadalmi és gazdasági tényezők alapján.

AZ ELPUSZTULT SZENTIMREFALVA RÉGÉSZETI KUTATÁSA

NYÁRÁDI ZSOLT

A Székelyudvarhelytől délkeletre található, 1577-ben fejedelmi rendelettel megszüntetett falucska régészeti terepbejárása 2001–2005 között zajlott. Ennek során sikerült meghatározni a középkori falu kiterjedését, valamint beazonosítani annak elpusztult templomát. Ennek a templomnak a régészeti kutatásába kezdtünk 2006 tavaszán. A kutatás eredményeképp ismeretessé vált a falu késő középkorban átépített szentélye, valamint kiderült, hogy már a 13–14. században állt azon a helyen egy templomocská. Ekkor feltárássra került az azt övező temető 30 középkori sírja is.

2009 őszén magának az Árpád-kori településnek a kutatásába kezdtünk. A terepbejárások során észlelt cserépszóródás alapján kezdtük el a feltáráásokat. Számos szelvényt nyitottunk, amelyekben települési objektumokra bukkantunk, nemcsak az Árpád-korból, hanem a közép és késő középkorból is.

A GÓGÁNVÁRALJAI REFORMÁTUS TEMPLOM ÉPÍTÉSTÖRTÉNETE

SOÓS ZOLTÁN

A középkori Váralja település jelenleg Gógán falu része, valamikor két különálló település volt. Feltehetőleg a plébániával rendelkező Gógán a korábbi település, míg Gógánváralja falu a 13. század végén jöhetett létre az itt épülő Újvár tartozékként. A vár pontos építéséről nincsenek megbízható adataink, első említése 1341-ből való, a vár valamikor a 13. század végén épülhetett. A két középkori templom közelségét Váralja település jellege magyarázza, feltehetőleg az itt álló templom uradalmi templomként szolgált, és elsősorban a birtokos család, illetve a szolgák használhatták, a plébániajogot pedig a régebbi Gógán temploma használta, ide temették a köznépet is, beleértve a váraljai lakosságot.

A falut először „Subcastro”, azaz Újvár néven említik 1332-ben, Nicolaus nevű pap vezeti a közösséget. A falu előfordul valamennyi pápai tizedjegyzékben 1337-ig. A 14. század folyamán több befolyásos erdélyi vajda kezeli az újvári várat, 1341–1345 között Szécsenyi Tamás, majd 1347 és 1357 között Lackfi István. A 15. század elején, 1405-től Gógánváralja falut Bonyha városával és más falvakkal együtt a király a Losonczy családnak adományozta. A várat ezután többé nem említik, feltehetőleg a 15. század közepéig felhagyták.

1492 után a falu a Báthory család tulajdonába került, majd a Losonczy-Dezsőfiék és rövid ideig a Nádasdi Ungor család birtokolta. 1501-től Bethleni Bethlen Miklós birtokcseréért javasolt Ungor János és Miklósnak, megszerezvén többek közt Váralja települést is. A reformáció után a templom a református gyülekezetnek adott otthont.

A kelet–nyugat tájolású templomtól keletre helyezkedik el a parókia épülete, délre a harangláb, míg a nyugati homlokzathoz és a déli kapuhoz egy-egy barokk portikust építettek. Az egyhajós templom téglából és kőből épült. A templom 19 méter hosszú, a négyzet alakú hajó 9 méter hosszú, 7 méter széles, a poligonális záródású szentély 10 méter hosszú, 6 méter széles. Összesen 14 támpillért építettek a templomhoz a szerkezet erősítése céljából a 13–18. századok között. A támpillérek jelenléte, de a falkutatások eredménye is bizonyította, hogy a szentély boltozott volt.

A ma álló templom részben megőrizte a korai szerkezetét, fennmaradt az Árpád-kori templomhajó, az egyenes záródású szentélyt a 14. század közepén elbontották és a ma is álló poligonális szerkezetet építették, felhasználván a régi szentély északi falát. A 15. század végén, 16. század elején volt az utolsó jelentős átépítés, ekkor készült a szentély azóta elpusztult hálóboltozata és a hajó kazettás mennyezete. A 18. század második felében épül a nyugati és a déli bejáratok előtti barokk portikus, illetve ekkor bontják el a sekrestyét. Ezt követően ismeretlen időpontban bontják el a szentély hálóboltozatát. A templomtól délre található a 17. századi eredetű harangláb. Az épületegyüttes szerencsésen ötvözi a román, gótikus és barokk stílusjegyeket, amelyek együttesen meghatározzák a gógánváraljai református templom sajátos arculatát.

A SEPSISZENTKIRÁLYI UNITÁRIUS TEMPLOM RÉGÉSZETI KUTATÁSA

BORDI ZSIGMOND LÓRÁND

A sepsiszentkirályi unitárius templom 2008–2009. folyamán elvégzett régészeti kutatása felszínre hozta az itt álló 13. századi templom maradványait, amelyek a mai templomtól kissé keletebbre találhatóak. A ma álló, a 15. században épült templom szerkezeti beosztása szokatlan, diadalíve mintegy felezi a templombelsőt, egyúttal az építők újrahasznosították az előző templom sekrestyéjét. A 15. század végén csonttárat építettek a templom északi oldalára, amelyet a következő évszázad folyamán kétszartatú helyiségként építettek újra. A templom belsejében a temetkezések 1765 körül értek véget, amikortól a belteret deszkapadlóval látták el. Az 1834. év körül megépített szószek kialakítása egyedi, feljártat az északi falba vágott csigalépcső formájában alakították ki, amely számára kívülről felköpenyezték a falat.

A templom végleges formáját a 19. század folyamán nyerte el.

Harangtornya a 17. század folyamán épült, építése mintegy fél évszázaddal megelőzve a cintermet övező szabálytalan nyolcszög alakú „várfalat”, amelynek mind kora, mind építési módja kizárja azt, hogy védőfal lett volna.

A FELDEBRŐI TEMPLOM ELSŐ ÉPÍTÉSI SZAKASZÁRÓL

TAKÁCS MIKLÓS

Előadásunk célja: röviden áttekinteni és értékelni a feldebrői templom első építési fázisáról szóló különböző elgondolásokat és vélekedéseket az újabb kutatások tükrében.

Előadásunk első részében a feldebrői templom első építési szakaszának az alaprajzi rendszeréről és téralkotásáról szólunk, számba véve azokat az érveket, amelyek alapján az altemplomot az első építési szakasz szerves részének kell tekinteni, valamint arról is, miért kell e templomot öthajós kupolás bazilikaként, és nem keresztkupolás templomként rekonstruálni.

Előadásunk második részében számba vesszük a feldebrői első templom térszerkezetének előképeiről szóló vitát. A feldebrői templom különleges helyet foglal el a 11. századi Magyarország monumentális építészetét tárgyaló szakirodalomban. Annak okán, hogy a templomot tárgyaló szakirodalom az előképeket igen széles földrajzi határok, Franciaország és a Kaukázus között kereste, számba véve a Loire-völgyét, a formálódó Német-római Birodalom, Itália, Bizánc egy-egy meghatározott régiójának, illetve Örményország és Grúzia 9–11. századi templomait.

A különböző vélekedések áttekintése után a dolgozat szerzője azokról az okokról szól, amelyek alapján Itália 11. századi építészetéből tartja a leginkább levezethetőnek a feldebrői templom és altemploma alaprajzi rendszerét. Az igen népszerű örményországi és grúziai származtatás elgondolása ellen elsősorban az szól, hogy e két kaukázusi ország kora középkori építészetében ismeretlen az altemplom mint térszerkezeti elem. Ugyanezen oknál fogva nem érdemes a Bizánci Birodalom balkáni vagy anatóliai területeit sem alapul venni e kérdés megoldásához.

Az itáliai származtatás gondolata egyáltalán nem tekinthető újdonságnak. E lehetőség mellett érveltek már a két világháború közötti legjelentősebb magyar művészettörténészek: Hekler Antal és Gerevich Tibor. Ők Dél-, illetve Közép-Itália, és ezen belül Monte Cassino, illetve Róma városának a szerepét igyekeztek igazolni. Az utóbbi években a feldebrői templom itáliai származtatása két módon is megfogalmazódott. Tóth Sándornál közvetett módon: ő ugyanis a szekszárdi apátsági templom és Feldebrő szoros párhuzamossága mellett érvelt, miközben Szekszárd alaprajzának itáliai eredetét is igazolni igyekezett. Buzás Gergely pedig a feldebrői templom alaprajzi rendszerének közép-itáliai, Ancona-környéki előképeiről értekezett, egy sajátos kéziratban maradt ünnepi kötetben. A jelen dolgozat szerzője is a feldebrői alaprajzi rendszer alapvetően bizantinizáló jellegét, de észak-adriai eredetét vallja. Annak okán, hogy Velence városa, illetve Veneto és Friuli azok a kultúrtájak, ahol a feldebrői első templom alaprajzi rendszerének szinte összes eleme fellelhető. Ilyen elemek a csarnokkripta, mind alaprajzi rendszere, mind pedig bolthéveder nélküli kereszt-

boltozata okán, továbbá az öthajós alaprajz, a kupolás bazilika térszerkezete stb. Az egyetlen hiányzó elem a kereszt alaprajzú pillérköteg, ez azonban szintén kimutatható egy szomszédos észak-itáliai kultúrtáj, Emilia Romagna 11. századi templomain.

Az előadás végén arról szólunk, hogy a 11. századi Magyarország esetében a bizánci hatás sokszor jelent itáliai eredetet, valamint arról is, hogy e hatások nem konfessionális alapon kerültek átvételre, tehát nem köthetők az ortodox (értsd: bizánci) egyház magyarországi emlékeihez.

A TEMESVÁRI HUNYADI KASTÉLY RÉGÉSZETI KUTATÁSA

KOPECZNY ZSUZSANNA

A jelenleg múzeumként működő Hunyadi kastély történetével sokat foglalkoztak a szakemberek az elmúlt 200 évben. Legtöbbször azonban a rendelkezésre álló hiányos forrásokra támaszkodva csupán feltevések szintjére juthattak el a kastély építési történetét illetően. A régészeti kutatások hiányában egy monografikus jellegű leírással jelen pillanatban sem rendelkezünk.

Ami a történelmi adatok ill. ismeretes, hogy I. (Anjou) Károly király 1305-ben Temesvárra látogatott, ahol a középkori város közelében, attól délre, egy kastély építését rendelte el ideiglenes székhelyül. A királyi udvartartás 1315–1323 között tartózkodott Temesváron, ezután a király Visegrádra helyezte át azt.

A kastélynak a továbbiak során is jelentős szerep jutott: az átutazóban levő királyok (főképpen Zsigmond király) szálláshelyül szolgált, majd Ozorai Pippó és Hunyadi János temesi ispánok rezidenciája lett. A török uralom idején, 1552 és 1718 között az oszmán-török hivatalnokok székhelye volt. Az épület az idők folyamán többszörös átépítésen esett át, melyekről az írott források nem számolnak be. A XVII–XVIII. század folyamán több metszet is készült a kastélyról és Temesvár váráról, ezek viszont nem mindig tekinthetők megbízható forrásnak a kastély építési történetére vonatkozóan.

A Hunyadi kastély restaurálása alkalmából a temesvári Bánság Múzeuma által szervezett megelőző régészeti kutatások 2007-ben kezdődtek el. A kutatások során napvilágra kerültek a kastély 14–15. századi és hódoltság kori védművei, valamint a 15–16. századi falmaradványai is. A 2009. évi kutatások a belső udvart érintették. Itt egy téglából épült négyzetes alaprajzú lakótorony falmaradványai kerültek feltárára, melyet a 14. század első felére keltezhetünk, és feltehetően az Anjou-kori királyi kastély része volt. Ebből fejlődött ki a következőkben az a négysaroktoronyos kastély, mely számtalan 17–18. századi metszeten szerepel. Kisebbségi módosításokkal ebben a formájában élte meg az 1718. évi osztrák felszabadítást, amikor nagymértékben átépítették és kaszárnyává alakították át. Az utolsó átépítés 1856-ben következett be. A romantikus stílusban kialakított homlokzat ma is eredeti formájában látható.

